DOI: [10.32702/2307-2105-2021.2.78](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.2.78)

УДК 636.03

*С. В. Іщенко,
старший викладач кафедри економіки,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID ID: 0000-0002-5308-5445
Н. Ю. Писаренко,
магістр факультету економіки,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID ID: 0000-0003-3117-3716
Ю. М. Ключ,
магістр факультету економіки,
Кременчуцький національний університет імені Михайла
ORCID ID: 0000-0003-0081-578X*

ОЦІНКА ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ

*S. Ishchenko
Senior lecturer of the Department of Economics,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
N. Pysarenko
Master's student of the Department of Economics,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
Yu. Klius
Master's student of the Department of Economics,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University*

ASSESSMENT AND WAYS OF OVERCOMING CRISIS PHENOMENA IN THE FIELD OF ANIMAL HUSBANDRY IN UKRAINE

В сучасних умовах, коли українські виробники змушені переосмислити стратегічні орієнтири власного розвитку через втрату значної частки традиційного ринку збуту сільськогосподарської продукції, актуальності набувають питання про шляхи подолання кризових явищ у галузі тваринництва та забезпечення виходу її продукції на вимогливі європейські ринки. Довготривала стагнація галузі призвела до зниження багатьох показників діяльності сільськогосподарських підприємств. Низька інвестиційна підтримка, наявність проблем у бюджетному фінансуванні, незадовільний рівень якості продукції, що створює проблеми для її експорту закордон, та ще багато іншого – перешкоди, подолання яких здатне відродити вітчизняне скотарство та вивести його на новий рівень.

У статті проведено аналіз стану галузі тваринництва в Україні за останні тридцять років, виявлено проблеми та запропоновано шляхи покращення існуючої ситуації. Після багаторічного нехтування розвитком галузі державою ми стикаємось із деградацією, про що свідчить негативна динаміка як кількісних, так і якісних показників діяльності

сільгосп підприємств. Від чинників розвитку тваринництва залежить не тільки постачання населення основними продуктами харчування, а й забезпечення переробних підприємств сировиною для виробництва. Сьогодні важливо підвищити ефективність тваринництва за рахунок збільшення продуктивності праці, вдосконалення робочого обладнання та виділення основних факторів, що суттєво впливають на розвиток галузі.

In modern conditions, when Ukrainian producers are forced to rethink the strategic guidelines of their own development due to the loss of a significant share of the traditional market of agricultural products, the question of ways to overcome the crisis in animal husbandry and ensure access to demanding European markets. Prolonged stagnation of the industry has led to a decline in many indicators of agricultural enterprises. Low investment support, problems with budget financing, unsatisfactory level of product quality, which creates problems for its export abroad, and much more are obstacles that can be revived by domestic livestock and bring it to a new level.

In the article analyzes the state of the livestock industry in Ukraine over the past thirty years, identifies problems and suggests ways to improve the current situation. After many years of neglect of the development of the industry by the state, we are facing degradation, as evidenced by the negative dynamics of both quantitative and qualitative indicators of agricultural enterprises. The livestock industry makes a significant contribution to the gross production of agricultural products, the consumption of milk and meat produced by livestock enterprises is one of the main in characterizing the living standards of the population. In the current context of the agricultural sector, the experience of developed countries shows that the efficiency of livestock, dairy and meat markets is highly dependent on the level of state support. Its efficiency affects on the profitability of the industry, the structure and volume of livestock production, economic and inter-economic relations, meeting the needs of the population at affordable prices for vital food, increasing the export potential of the industry and expanding the geography of livestock sales in different regions. From the factors of animal husbandry development depends not only the supply of basic food products, but also the provision of processing plants with raw materials for production. Today it is important to increase the efficiency of animal husbandry by increasing productivity, improving work equipment and highlighting the main factors that significantly affect the development of the industry.

Ключові слова: тваринництво; кризові явища в галузі; сільськогосподарські підприємства; ефективність сільськогосподарського виробництва; динамічні зміни.

Key words: animal husbandry; crisis phenomena in the branch; agricultural enterprises; efficiency of agricultural production; dynamic changes.

Постановка проблеми. Тваринництво – одна із стратегічно важливих галузей національного господарства. Вона посідає місце в продовольчій безпеці країни, забезпечуючи населення продуктами харчування, а переробну промисловість – сировиною. За сталих умов розвитку галузь тваринництва робить значний внесок до валового виробництва сільськогосподарської продукції, а показники споживання молока та м'яса, які виробляють підприємства тваринництва, є одними з основних при характеристиці рівня життя населення. Однак сучасний стан галузі демонструє негативну тенденцію розвитку, а дестабілізуючі процеси знайшли своє відображення в результатах господарської діяльності підприємств тваринництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку тваринництва в Україні та ефективній діяльності галузі присвячені наукові праці С. П. Азізова, О. М. Барилевича, В. І. Бойка, С. В. Коляденка, П. Т. Саблука, І. С. Трончука, Ю. Ф. Мельника та інших. Проте навіть така значна кількість досліджень не здатна нівелювати актуальність проблем, наявних у даній галузі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка сучасного стану тваринництва в Україні, виявлення проблем і визначення шляхів подолання кризових явищ у галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доля агровиробників у структурі ВВП України становить 12%. І цей показник постійно зростає. Скотарство належить до провідних галузей аграрного сектору України. В структурі доходів від реалізації продукції тваринництва частка від продажу молока становить 26% [6, с. 9].

Продукція тваринництва складає близько 20% від загального обсягу валової продукції сільськогосподарського виробництва, що робить галузь важливою частиною сільськогосподарського комплексу

України. Однак, навіть незважаючи на стратегічну важливість даної галузі, а також – її значення в забезпеченні продовольчої безпеки країни, стан тваринництва можна охарактеризувати як стагнацію.

Зміна економічних відносин між виробниками аграрної сфери та переробними підприємствами, недосконала система ціноутворення й збуту продукції тваринництва, невідповідні механізми постачання кормів і забезпечення ними та іншими необхідними ресурсами, відсутність системного підходу в державній підтримці призвели до того, що собівартість продукції цієї сфери почала значно перевищувала її реалізаційну ціну. Внаслідок чого тваринники змушені були вдатися до значного скорочення чисельності поголів'я [4, с. 93].

Динамічні зміни поголів'я сільськогосподарських тварин наведено в таблиці 1 та проілюстровано на рис. 1 і рис. 2.

Таблиця 1.
Динаміка поголів'я сільськогосподарських тварин в Україні [3]

Рік	велика рогата худоба всього, тис. голів	свині, тис. голів	вівці та кози, тис. голів	птиця, млн. голів
1990	8527,6	19946,7	9003,1	255,1
1992	8262,6	17838,7	7829,1	243,1
1994	8077,7	15298	6862,6	190,5
1996	7531,3	13144,4	4098,6	149,7
1998	6264,8	9478,7	2361,8	123,3
2000	5431	10072,9	1884,7	126,1
2002	4918,1	8369,5	1965	136,8
2004	4283,5	7321,5	1858,8	142,4
2006	3635,1	7052,8	1629,5	162
2008	3095,9	7019,9	1678,6	169,3
2010	2736,5	7576,6	1832,5	191,4
2012	2582,2	7373,2	1739,4	200,8
2014	2508,8	7922,2	1735,2	230,3
2016	2166,6	7079	1325,3	204
2018	2017,8	6109,9	1309,3	204,8
2020	1788,5	5727,4	1204,5	220,5

Така динаміка скорочення спостерігається, починаючи з 1990 року, та демонструє зменшення поголів'я великої рогатої худоби більш ніж у вісім разів. Якщо у 1990 році в сільському господарстві України налічувалося понад 25 тис. голів великої рогатої худоби, то станом на початок 2020 року її чисельність скоротилася майже до 3 тис. голів [3].

Рис. 1. Графічний аналіз динаміки поголів'я сільськогосподарської худоби, тис. голів
Джерело: Державна служба статистики України [3]

Незважаючи на існування періодів збільшення поголів'я свиней, протягом аналізованого проміжку часу також спостерігається тенденція до скорочення їх кількості. Так в період з 1990 по 2020 рік їх поголів'я скоротилося майже в 3,5 рази [3].

Рис. 2. Графічний аналіз динаміки поголів'я птиці, млн. голів
Джерело: Державна служба статистики України [3]

Поголів'я овець та кіз протягом аналізованого періоду скоротилося практично в 7,5 рази, а у 2014-2020 роках на це скорочення вплинула додатково ще й анексія Кримського півострова, який був крупним центром розвитку вівчарства в Україні [3]. Скорочення поголів'я у свинарстві частково, як і в інших галузях тваринництва, пов'язане з втратою контролю над тимчасово окупованими територіями Луганської, Донецької областей та Криму.

Позитивні тенденції за період незалежності України спостерігаються лише в галузі птахівництва, яка демонструє стійкі тенденції до нарощування кількості птахів на відгодівлі. Тим не менше, після значного скорочення поголів'я протягом 1990-2000 років за 20 років зростання показників обсягів виробництва у птахівництві не вдалося відновити до рівня 1990 року [3].

Аналіз динаміки і структури поголів'я великої рогатої худоби за видами господарств (табл. 2) свідчить про те, що основна частка поголів'я великої рогатої худоби утримується в господарствах населення, в той час як на сільгосппідприємства припадає лише близько 33% від загальної кількості поголів'я, причому протягом останніх п'яти років спостерігається скорочення поголів'я як в приватних господарствах населення, так і в сільськогосподарських підприємствах.

Таблиця 2.
Динаміка та структура кількості великої рогатої худоби за видами господарств [3]

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2015	2016	2017	2018	2019
	тис. голів						%				
Господарства всіх категорій	3983,9	3838,5	3682,3	3573,7	3332,9	3117,7	100	100	100	100	100
СГ підприємства	1314,1	1279,7	1213,9	1163,5	1138,1	1049,1	32,99	33,34	32,97	32,56	34,15
Господарства населення	2669,8	2558,8	2468,4	2410,2	2194,8	2068,6	67,01	66,66	67,03	67,44	65,85

Домінування виробництва основних видів тваринницької продукції в господарствах населення викликано декількома обставинами [5]. У першу чергу така ситуація зумовлена різним спрямуванням шляхів розвитку скотарства сільськогосподарськими підприємствами у приватному секторі в період з 1990 по 2009 роки. Ця ситуація призвела майже до повного припинення виробництва в багатьох господарствах корпоративного сектору. Другою причиною є те, що для більшості сільських домогосподарств, виробництво продукції даної галузі виступає додатковим джерелом отримання грошових коштів і продуктів харчування.

Основною причиною скорочення поголів'я є невідповідність витрат на утримання великої рогатої худоби заготівельним цінам на молоко та м'ясо.

Щодо утримання поголів'я свиней, то основна його частка припадає на сільськогосподарські підприємства, причому протягом останніх п'яти років вона поступово зростає.

Тим не менше, загальна чисельність поголів'я, за виключенням 2019 року, поступово скорочувалася як у сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення.

Переважає частка поголів'я овець та кіз припадає на приватне утримання, в той час як на сільськогосподарські підприємства приходить лише 14-15% від загальної кількості тварин, що свідчить про нерозвиненість цієї підгалузі у сільськогосподарських підприємствах. Слід зазначити, що м'ясо овець та кіз не є традиційним для споживання серед українців, а козине молоко промислово виробляється лише для сироваріння і то в дуже обмеженій кількості.

Основна частка поголів'я птиці припадає на промислове виробництво (близько 54-59%), причому, після скорочення у 2015 та 2016 роках, протягом останніх трьох років ця частка має тенденції до зростання. Темпи зростання кількості поголів'я птиці в сільськогосподарських підприємствах протягом останніх двох років значно прискорилися, стимулом для чого стала ратифікація у 2019 році Європарламентом внесення змін до економічної угоди про асоціацію Україна – ЄС в частині збільшення безмитної квоти на експорт українського м'яса курятини до країн Європейського союзу.

За даними FAO – 16% енергії людство отримує з їжі тваринного походження – м'яса, молока та яєць. В даний же час в Україні споживання цих продуктів є нижчими ніж за медичними рекомендаціями. Кожен українець споживає 52 кг м'яса та м'ясопродуктів при нормі споживання не менше 80 кг, 205 кг молока та молочних продуктів, замість 380 кг та 270 шт. яєць на рік при нормі – 290 шт. [2, с. 3].

Хоча протягом останніх 16 років спостерігається стійка тенденція до зростання обсягів виробництва м'яса в Україні (рис. 3), порівняно з показником 1990 року обсяг виробництва у 2019 році складає лише 57,2%.

Рис. 3. Графічний аналіз динаміки обсягів виробництва м'яса в Україні, тис. т
Джерело: Державна служба статистики України [3]

Деяке скорочення спостерігалось у 2014-2016 роках через початок військових дій на Сході України та анексію Криму, але з 2017 року позитивні тенденції відновилися.

Після періоду кризи у розвитку птахівництва, що тривала до 2000 року, починаючи з 2001 року поступово зростали обсяги виробництва яєць (рис. 4).

Рис. 4. Графічний аналіз динаміки обсягів виробництва яєць від птиці, млн. штук
Джерело: Державна служба статистики України [3]

Негативні тенденції протягом всього періоду спостереження демонструють обсяги виробництва молока в Україні (рис. 5).

Рис. 5. Графічний аналіз динаміки обсягів виробництва молока в Україні, тис. т

Джерело: Державна служба статистики України [3]

Порівняно з показником 1990 року, у 2019 році обсяги виробництва молока скоротилися в 2,5 рази, при тому що на ринку молочної сировини в Україні спостерігається стійкий дефіцит.

На розвиток галузі тваринництва негативно впливають різні чинники. Так, негативно позначається загальна фінансово-економічна та політична нестабільність в країні, військові дії на сході, і, як наслідок, розрив сталих господарських зв'язків з підприємствами, які опинилися в зоні окупації. Не стимулює розвитку галузі і порушення принципу еквівалентності при формуванні цін на продукцію тваринництва, внаслідок чого приріст закупівельних цін не покриває зростання витрат на утримання худоби та птиці.

Щодо виробництва молока, проблемою є висока концентрація поголів'я корів в господарствах населення, де не забезпечується належний рівень гігієни виробництва та зберігання молока, незадовільним є рівень ветеринарного обслуговування дійного стада, через що молоко має низьку якість і, відповідно, низьку закупівельну ціну, що інколи навіть не покриває витрат на утримання худоби, що спонукає до подальшого скорочення її чисельності.

На сьогодні тваринництво потребує дієвих програм державної підтримки, бо в умовах економічної кризи, що продовжує загострюватись, самотійно вийти зі скрутного становища після десятиліть занепаду галузь не має можливості.

Актуальною для підприємств тваринництва, як і більшості галузей національного господарства України, є також і проблема оновлення виробничо-технічної бази. Щодо перспектив розвитку скотарства, окрему увагу слід приділити питанням експортного потенціалу галузі.

Так, протягом 2007-2017 років Україна поступово нарощувала обсяги експорту м'яса та м'ясної продукції, які протягом зазначеного періоду зросли майже у 13 разів [3]. Про позитивні тенденції розвитку галузі в цьому напрямку свідчить і поступове збільшення частки України в світовому експорті м'ясної продукції.

У той же час, на відміну від експорту м'яса та м'ясопродуктів, динаміка експорту молока та молочних продуктів у період з 2011 по 2016 роки свідчила про достатньо негативну тенденцію. З 2014 по 2016 рр. темпи зниження обсягів експорту молока стали ще більшими, порівняно з попередніми роками [3].

Серед проблем розвитку експортного потенціалу українського молока та молочних продуктів можна виділити труднощі у відповідності якості молочної сировини європейським вимогам. Низька технологічність виробництва, а також відсутність сертифікації за європейськими стандартами створюють додаткові перешкоди для експорту вітчизняної продукції. Слід зазначити, що експортувати до країн ЄС Україна може лише молочні продукти вироблені з молочної сировини екстра-класу, частка якої в Україні з загального обсягу виробництва молока ледь сягає 16,5% [1, с. 11].

Значна частка українського молока, що підлягає переробці, припадає на приватний сектор та складає приблизно 32% від загального обсягу переробленої молочної сировини. Приватний сектор, на відміну від спеціалізованих ферм та сільгосппідприємств, демонструє більш примітивні умови утримання худоби, що зовсім не відповідають європейським стандартам. Таким чином, на виході отримується сировина низької якості (87% молока, що закуповується в населення, належить до другого (найнижчого) сорту).

Однак слід зазначити, що починаючи з 2017 року відбулося деяке покращення обсягів експорту вітчизняної молочної продукції до розвинених європейських країн, що свідчить про збільшення рівня якості продукції.

Нові перспективи збільшення рівня експортного потенціалу є запорукою підвищення зацікавленості виробників сільськогосподарської продукції в продовженні розвитку молочного тваринництва. Але необхідно зазначити, що без значної модернізації галузі в цілому, досягти потрібного рівня якості, який би відповідав усім міжнародним стандартам, неможливо.

Криза в економіці держави, складна геополітична ситуація, внутрішньополітична напруженість, військові дії на сході країни мали суттєві негативні наслідки для інвестиційного клімату України, різко зменшивши здатність сільськогосподарських підприємств залучати інвестиційні ресурси для активного розвитку, як за рахунок внутрішніх, так і за рахунок зовнішніх джерел. У цій ситуації навіть великі компанії були змушені переглянути свої поточні інвестиційні плани та відмовитись від великих витрат, особливо стикаючись із втратою частки ринку в Російській Федерації, на який вони орієнтувалися протягом багатьох років.

Пріоритетним напрямом розвитку тваринництва та підвищення його конкурентоспроможності має бути механізм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, що забезпечить ефективний розвиток тваринництва й створення нормативно-правової бази регулювання доходів, а також часткове відшкодування державою основних витрат на будівництво та реконструкцію тваринницьких комплексів після їх введення в експлуатацію, насамперед, на умовах фінансового лізингу [7].

Висновки. Продукція тваринництва, а саме: м'ясо, молоко, яйця і всі похідні – є запорукою продовольчої безпеки будь-якої країни. Проблеми, що виникають у сфері даної галузі, відразу відображаються як на звичайних споживачах, так і на стані економіки в цілому: рівень ВВП падає, відбувається зупинка переробки, зниження якості продукції, зростання цін і, як наслідок, соціального невдоволення. Для вирішення цих проблем державі необхідно запровадити систематичне та цілеспрямоване державне регулювання, в якому важливу роль буде відігравати бюджетна підтримка галузі тваринництва, протекціоністська політика та створення передумов для інвестицій і розвитку інновацій у даній сфері.

Також на державному рівні необхідно:

- забезпечити паритет цін між продуктами сільськогосподарського виробництва та іншими споживчими галузями на цьому ринку;
- створити рівність умов для відтворення капіталу в сільському господарстві та інших галузях;
- виділити додаткові ресурси на модернізацію та будівництво основних фондів (мова йдеться про створення та реконструкцію тваринних комплексів).

Список літератури.

1. Agricultural enterprises development strategy investment support in the field of animal husbandry in Ukraine [Електронний ресурс] – SHS Web Conf. – 2020. – Volume 73. – Режим доступу: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207301009>.
2. Гутович В. Тваринництво: курс на відновлення галузі / В. Гутович // Урядовий кур'єр. – 2018. – Спецвипуск про урядові програми. – С. 3.
3. Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Ксьонжик І. В. Тваринництво: розвиток та перспективи залучення фінансових ресурсів / І. В. Ксьонжик // Облік і фінанси АПК : міжнародний науково-виробничий журнал. – Київ. – 2012. – С. 93–95.
5. Мазуренко О. В. Тенденції розвитку тваринництва в Україні / О. В. Мазуренко // Економіка АПК. – 2011. – №8 – С. 16-21.
6. Маслак О. І. Український ринок яловичини: проблеми та перспективи / О. І. Маслак // Пропозиція. – 2017. – № 2. – С. 9–12.
7. Формування попиту та пропозиції на ринках основних видів тваринницької продукції / [Ільчук М. М., Коновал І. А., Кирилюк О. Ф., Гурська І. С.]. – К. : Нілава, 2012. – 363 с.

References.

1. Ishchenko, S. Skrypniuk, K. Pyrogov, D. and Tkach, T. (2020), “Agricultural enterprises development strategy investment support in the field of animal husbandry in Ukraine”, SHS Web Conf., Innovative Economic Symposium 2019, Latvia, pp. 1-20.
2. Gutovych, V. (2018), “Livestock: a course to restore the industry”, *Uriadoviy kur'ier*, pp. 3.
3. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Ksyonzhik, I. V. (2012), “Livestock: development and prospects for attracting financial resources”, *Oblik i finansy APK: mizhnarodnyy naukovo-vyrobnychyj zhurnal*, pp. 93-95.
5. Mazurenko, O. V. (2011), “Tendencies of animal husbandry development in Ukraine”, *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 16-21.
6. Maslak, O. I. (2017), “Ukrainian beef market: problems and prospects”, *Propozytsiia*, vol. 2, pp. 9–12.
7. Ilchuk, M. M., Konoval, I. A., Kirilyuk, O. F., Gurskaya, I. S. (2012), “*Formuvannia popytu ta propozyitsii na rynkakh osnovnykh vydiv tvarynnyts'koi produktsii*” [Formation of supply and demand in the markets of the main types of livestock products], Nilava, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2021 р.